Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 1893-1905

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39331

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 17.10.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (25.11.2019)-Referee 2 (17.11.2019)- Referee 3 (12.12.2019)

This article was checked by iThenticate.

KAZAK DİYALEKTOLOJİ SÖZLÜĞÜ'NDE ARAPÇA VE FARSÇADAN GEÇEN KELİMELElerdeKİ SES OLAYLARI

*Zhumagali İBRAGİMOV**

ÖZ

Arap ve Fars dilleri diğer Türk lehçelerini etkilediği gibi Kazak Türkçesini de etkilemiştir. İranlıların coğrafi konum olarak Türk yurtlarına yakın olmasından dolayı, Farsça kelimeler Kazak Türkçesine ve diğer Türk lehçelerine daha erken dönemlerde girmiştir. Arapça kelimeler ise, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte, Kazakça da dâhil olmak üzere, Türk dillerine girmeye başlamıştır. Arapçadan alınan kelimeler İslam dininin etkisiyle Kazak Türkçesine girmiş iken Farsçadan alınan kelimeler coğrafi konum, siyaset, ticaret, savaş vb. gibi nedenlerle Kazak Türkçesine girmiştir. Uzun süre kullanılan bu kelimeler artık yazılış ve söyleyişle Kazakçaya özgü olmuştur. Kazaklar, aldıkları yabancı kelimeleri kendi ağızlarının ses özelliklerine ve kendi dil alışkanlıklarına göre yeniden yorumlamışlardır. Böylece Arapça ve Farsça kelimelerin bünyesindeki seslerin birtakım ses olaylarına maruz kalarak Kazakça söyleyişle uygun hâle gelmiştir. Bundan dolayı, Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde ses ve anlam bakımından aslı şekillerine göre önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada “Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü)” (QTAS) adlı çalışma esas alınarak, Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin Kazak Türkçesine alınma süreçleri, alınan kelimelerin ileri derecede uyarlanması ve sebepleri ve QTAS'de yer alan Arapça ve Farsça asıllı kelimelerdeki fonetik ve semantik değişimler incelenecektir. Böylece Türkçenin binlerce yıl komşu olarak yaşadığı veya çeşitli sosyal olaylar sebebiyle ilişki içinde olageldiği dillerden olan Arapça ve Farsçanın Kazak Türkçesindeki tezahürleri açıklanmaya çalışılacaktır.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Doktora Öğrencisi, E-posta: jumagali1980@mail.ru

Anahtar Kelimeler: Kazak Diyalektoloji Sözlüğü, Alıntı kelimeler, Arapça ve Farsça, Ses değişmesi.

PHONETIC EVENTS OF ARABIC AND PERSIAN LANGUAGES IN THE KAZAKH DIALECTOLOGY DICTIONARY

ABSTRACT

Arabic and Persian languages affected Kazakh Turkic dialect as well as the other Turkic dialects. The reason behind the acquisition of Persian words, in the Kazakh and Turkic dialects, is the geographic proximity of Iranians to Turkic settlements. On the other hand, Arabic words entered into the Turkic dialects at the time when the Turks started accepting Islam. This situation was also reflected in Kazakh Turkic. While the quoted words taken from Arabic entered Kazakh Turkic under the influence of Islamic religion, the quoted words taken from Persian were transferred to Kazakh Turkic due to various reasons such as geographic location, political, commercial and war. These words, which are used for a long time, are now specific to Kazakh with their spelling and saying. However, the Kazakhs expressed those foreign words they received based on their voice characteristics, dialect and thoughts. Thus, the sounds in the Arabic and Persian words were exposed to a number of sound phenomena and became appropriate with the Kazakh saying. Therefore, Arabic and Persian words in Kazakh Turkish has undergone important changes in terms of sound and meaning of their original form.

In this study, the process of importing Arabic and Persian quoted words into Kazakh Turkish, the reasons for the advanced adaptation of the received words and the phonetics in Arabic and Persian and semantic changes were evaluated based on the Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi (Kazakh Regional Dictionary). Thus, it is aimed at explaining the manifestations of Arabic and Persian in Kazakh Turkish, which are the languages in which Turkish lived as a neighbor for thousands of years or because of various social events.

STRUCTURED ABSTRACT

Turks have been in contact with many nations in various fields such as political, commercial, cultural, linguistic and religious. As a result, there was great influence especially in-terms of religion and language. It has been mentioned in historical sources that countries which have written culture such as China, Iran, Arab and Persia had left a big mark on the Turkic language and culture.

It has been known that Persian words entered the languages of Turkic tribes, living in Central Asia and Kazakhstan, at an earlier date in comparison with Arabic words. Since the Sassanid period (III-VII. Century), the Turks had entered various social, military and cultural relations with the Persians. In the 4-6th century, the northern group of the tribes who had occupied the territory of Kazakhstan spoke Turkish, while the southern group spoke Iranian language. The introduction of the words taken from Persian into Kazakh and other Turkic dialects is a

result of commercial, political, cultural, military, etc. made with Iranians. For example; The fact that Iranian merchants are close by geographical location and use the silk road to go to the territory of the Turkic tribes is an indication that Persian has been spoken before. The Talas war between the Arabs and the Chinese in July 751 was an important factor in the acceptance of Islam by the Turks.

The defeat of the Chinese by the Arabs enabled the spread of Arabic Language in Southern Kazakhstan in a very short time. The spread of the Islamic religion in Kazakhstan was influenced by local merchants which do business trip to Central and Eastern Asian countries, where they learn Islamic religion, the arrival of clergies from Islamic countries, and the formation of sects such as Yesevi and Nakhshibendi. Tac Traders, sufis, religious sects and clergy who came for the purpose of spreading religion played more roles in the acceptance of the Islamic religion by the Kazakhs compared with Arab jihad. As a result, Arabic words have entered into Kazakh Turkish.

Kazakh people lived a nomadic lifestyle for centuries. Therefore, Kazakh Turkish is one of the least Turkic dialects to have interacted with the surrounding languages and neighboring cultures. Kazakh has no direct contact with Arabic and Persian. The acquisition of Arabic and Persian words in Kazakh language was mostly realized through Uzbek Turkic. Kazakh Turkish found a free development opportunity within Kazakh living conditions. As it is far from religious cultural centers, religious education did not go beyond a small group. Therefore, the influence of Arabic and Persian Languages in Kazakh Turkic is quite small compared with other Turkic dialects. Since the words from Arabic and Persian to Kazakh Turkish passed only through the ear and through hearing, these words fully complied with the sound rules of Kazakh Turkic.

We have stated that one of the sources that influenced the Arabic and Persian languages to enter Kazakh Turkic is Uzbek Turkic. Because the mutual influence of Kazakh Turkish and Uzbek Turkish are based on deep historical friendships. The neighbourhood of the Kazakhs and Uzbeks in the southern cities of Kazakhstan and the centuries-old political, civil and economic relations of these two Turkish peoples have influenced the language of the Uzbeks and the Kazakhs. Therefore, the words of Arab-Persian are very common in the mouths of Kazakhs living in the southern cities of Kazakhstan. Today, almost all of the words of Arabic-Persian origin continue to exist in Kazakh Turkic written and spoken languages by conforming to the famous and consonant harmony of the Kazakh language.

In 2005, as a result of the joint work of Kazakh dialectologists, "Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi Bölgesel (QTAS)" was published. This regional dictionary with more than 22,000 words, displays the characteristics of the Kazakh Turks dialect living in China, Mongolia, Afghanistan, Iran and Russia and so on. In this study, the sound changes of Arabic and Persian words in QTAS, which is a dictionary of Kazakh dialectology, are examined.

In this article, the changes of the vowel and consonant sounds seen in the Arabic and Persian words in QTAS (Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi) have been examined.

Foreign words must be accepted by the public in order to stay in a language for a long time. Foreign words that are not suitable in speech sound structure of the people, undergo changes and in some cases show differences in meaning. It has been seen that the Arabic and Persian words in QTAS are mostly adapted to the speech pronunciation of the people.

In QTAS, we can say the following for the changing vowels and of Arabic and Persian words;

1. While the long vowels in the quoted words are shortened, some consonant traces are seen.

a) Pre-palaxization: *hācet* > *ājet*, *şifā'* > *şıypā*.

b) Vowel derivative: *ervāḥ* > *ārūwāḥ*, *tāc* > *tāji*.

c) Consonant derivation: *dīvāne* > *dıywana*, *cināyet* > *jiynayat*, *i'lān* > *iylan*, *vālī* > *wāli*.

c) Consonant fall: *siyāḥat* > *sayat*, *gunāḥ* > *günä*.

d) Consonant twinning: *iẖtiyāt* > *ıhtıyyat*, *iẖtiyār* > *ıhtıyyar*.

2. The long vowels found in the quoted words appear to be shortened without leaving vowels: *sāhi* > *sahi*, *āḥiret* > *aḥiret*, *zamān* > *zaman*.

3. Words that contradict vowel harmony in quoted words appear to conform to vowel harmony in QTAS: *evliyā* > *äwliye*, *nikāḥ* > *neke*, *kālem* > *kalam*, *cenāze* > *jinaza*, *hamur* > *qamır*.

4. It is seen that the words quoted in QTAS have undergone a change in meaning as well as the change of voice: *āteş* > *ataş* clip clamp, shield protecting the charcol from dispersing", d order vic from *vicdān* > *ujdan* "tertıp", *vaṭan* > *otan* "ev".

5. The unvoiced consonants in the quoted words become voiced along with vowels: *naşīḥat* > *nesiyġat*, *kazzab* > *gäzzäp*, *taḥdīr* > *daġdır*.

6. In quoted words, the words that end with /b/, /d/ consonants are changed to /p/, /t/ consonants: *mescid* > *māşit*, *merd* > *märt*, *baḥt* > *paḥıt*, *mekteb* > *mäktāp*. Finally, in this study, we tried to show how the words entered from Arabic and Persian in QTAS are shaped.

Keywords: Kazakh Dialectology Glossary, Quoted words, Arabic and Persian, Voice change.

Giriş

Türkler tarihinde, birçok milletle siyasi, ticari, dini, kültürel ve dilsel açıdan ilişkiye girmiştir. Bunun sonucunda, özellikle din ve dil bakımından karşılıklı olarak büyük bir etkilenme söz konusu olmuştur. Daha önce yazılı kültüre sahip olan Çin, İran, Arap, Fars gibi milletlerin de Türklerin dili ve kültürü üzerinde iz bıraktığı tarihi kaynaklarda belirtilmiştir (Oba, 2014: 798).

Orta Asya ve Kazakistan'da yaşayan Türk boylarının dillerine Farsça kelimelerin Arapça kelimelere göre daha erken bir tarihte girdiği bilinmektedir. Türkler, Sasanîler devrinden beri (III-VII. yy) Farslarla ticari, siyasi, askeri, kültürel ve sosyal açıdan ilişki içinde olmuştur (Akar, 2010: 12). Farsçadan alınan kelimelerin Kazak ve diğer Türk dillerine girmesi İranlılarla kurulan bu

ilişkilerin sonucudur. Örneğin; 4.-6. yüzyıllarda bugünkü Kazakistan topraklarının kuzeyinde Türkçe, güneyinde ise İran dilleri konuşulmaktaydı. Bu coğrafi yakınlıkla birlikte, “İpek yolu” İranlı tüccarların Türk boylarının topraklarına kadar gidip alışveriş yapmalarını sağlamaktaydı (Oba, 2014: 799).

751 Temmuzunda Araplar'la Çinliler arasında meydana gelen Talas savaşı, Türkler'in İslamiyet'i kabulünde önemli bir etken olmuştur (Taşağıl, 2013: 477). Arapların Çinlilerle olan savaşı kazanması, Arapçanın Güney Kazakistan'da kısa bir sürede yayılmasını sağlamıştır. Kazakistan'da İslam dininin yayılmasında yerli tüccarların Orta Asya ve Doğu ülkelerine alışveriş için gidip oralarda İslam dinini öğrenmesi, İslam ülkelerinden din adamlarının gelmesi ve Yesevîlik, Nakşibendîlik gibi tarikatların oluşması etkili olmuştur. Kazakların İslam dinini kabul etmesinde Arapların cihatlarından daha çok, tacirler, mutasavvıflar, tarikat ehli ve dini yayma amacıyla gelen din adamları rol oynamıştır (Adilbayeva, 2002: 47). Bütün bunlar Arapça kelimelerin Kazak Türkçesine girmesine neden olmuştur.

Kazak halkı, yüzyıllar boyunca göçebe bir hayat sürmüştür. Bu yüzden Kazak Türkçesi, çevre dillerle ve komşu kültürlerle en az etkileşime girmiş lehçelerimizden birisidir (Akar, 2009: 22). Kazak Türkçesi, Kazak boyunun hayat şartları içerisinde, serbest bir gelişme imkânı bulmuştur. Dinî kültür merkezlerine uzak olması sebebiyle, din eğitimi küçük bir zümrenin dışına çıkmamıştır. Bu yüzden diğer Türk lehçelerine göre, Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçanın etkisi oldukça azdır. Arapça ve Farsçadan Kazak Türkçesine geçmiş olan kelimeler, ancak kulak aracılığıyla ve duyulma yoluyla girmiş olduğu için bu kelimeler Kazak Türkçesinin ses kurallarına tamamen uymuş bulunmaktadır.

Kazakçadaki Arapça ve Farsça kelimelerin alınması daha çok Özbek Türkçesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir (Oba, 2014: 799). Çünkü Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesinin karşılıklı etkileri derin tarihî dostluklara dayanmaktadır. Kazakistan'ın güney şehirlerindeki Kazaklar ile Özbeklerin komşuluğu, bu iki Türk halkının asırlık siyasi, medeni ve ekonomik ilişkileri, Özbeklerin de Kazakların da diline bir hayli tesir etmiştir. Bundan dolayı Kazakistan'ın güney şehirlerinde yaşayan Kazakların ağızlarında Arap-Fars sözlerine çok sık rastlanılmaktadır (Balğanbayulı, 1997: 45). Günümüzde Kazak Türkçesi yazı ve konuşma dillerinde, Arap-Fars kökenli sözcüklerin çok azı dışında neredeyse tamamı, dilin ünlü ve ünsüz uyumlarına uyarak varlıklarını sürdürmektedir (Doğan, 2015: 23).

2005 yılında Kazak diyalektologlarının ortak çalışmaları sonucunda “*Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi*¹ (Kazak Dilinin Bölgesel Sözlüğü)” (QTAS) yayınlanmıştır. 22.000'den fazla kelime içeren bu bölgesel sözlük, Çin, Moğolistan, Afganistan, İran ve Rusya vb. ülkelerde yaşamakta olan Kazak Türklerinin ağız özelliklerini kapsamaktadır (Sarıbayev, 2005: 7). Bu çalışmada Kazak diyalektoloji sözlüğü olan QTAS'deki Arapça ve Farsça kelimelerde ne gibi ses değişimleri olduğu incelenmiştir.

1. Arapça ve Farsça Alıntı Kelimelerde Görülen Ünlü Değişimleri

1.1. Uzun Ünlünün Kısaltması

/ā/ > /a/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlüler kurallı olarak kısaltılmaktadır.

sahi “cömert” (QTAS/591) < *Ar. sāhi* “gerçekten”; *kıyas* “yaramaz” (QTAS/411) < *Ar. kıās* “karşılaştırma”; *awa* “hava, gökyüzü” (QTAS/82) < *Ar. hevā* “hava, gökyüzü”; *taza* “genç, yeni” (QTAS/639) < *Far. tāze* “yeni, bozulmamış”; *diywana* “din yoluna kendisini adayan adam, derviş” (QTAS/197) < *Far. dīvāne* “divane”; *ğapıl* “her denilene inanan, saf” (QTAS/177) < *Ar. ġāfil* “aymaz”; *ğawğa* “tartışmak, çekişmek” (QTAS/177) < *Far. ġavġā* “çekişme, dövüş”; *hana*

¹ Kazak Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi. (2005). (ed. Ş. Sarıbayev), Almatı: Arıs.

“ev, oda” (QTAS/713) < *Far. hāne* “ev, konut”; *şıraq* “eş” (QTAS/776) < *Far. çerāğ* “çırak”; *jawab* “cevap” (QTAS/246) < *Ar. cevāb* “cevap”; *suwap* “sevap” (QTAS/610) < *Ar. sevāb* “sevap”; *alal* “helal” (QTAS/49) < *Ar. ḥalāl* “helal”; *jinaza* “cenaze” (QTAS/281) < *Ar. cenāze* “cenaze”; *mütaj* “muhtaç” (QTAS/509) < *Ar. muhtāc* “muhtaç”; *aķır* “yemlik” (QTAS/46) < *Far. āḥūr* “hayvam damı”; *aķiret* “eziyet, azap” (QTAS/46) < *āḥiret* “öbür dünya”; *almas* “keskin ustura” (QTAS/56) < *Ar. elmās* “elmas”; *aram* “ekinin çıkmama durumu” (QTAS/66) < *Ar. ḥarām* “haram”; *arzuw* “heveslenme” (QTAS/68) < *Far. ārzū* “istek, dilek”; *batıyha* “dua” (QTAS/130) < *Ar. fātiḥa* “kur’an’ın ilk süresi”; *garamat/gārāmat* “keramet” (QTAS/172) < *Ar. kerāmet* “keramet”; *jiynayat* “suçlu” (QTAS/264) < *Ar. cināyet* “suç”; *zaman* “mevsim, vakit” (QTAS/284) < *Ar. zamān* “vakit”; *ziyyapat* “ziyafet, şölen, toy” (QTAS/290) < *Ar. ziyāfet* “yemek, şölen”; *zinā* “zina” (QTAS/293) < *Ar. zinā* “zina”; *iylan* “duyuru” (QTAS/295) < *Ar. i’lān* “duyuru”; *kıyas* “hayal” (QTAS/451) < *Ar. kıyās* “karşılaştırma”; *mazar* “mezar” (QTAS/469) < *Ar. mezār* “mezar”; *molla* “imam” (QTAS/500) < *mevlā* “medrese hocası”; *münajat* “Allah’a kulluk etmek, dilemek” (QTAS/511) < *Ar. munācāt* “yakarış”; *mıras* “miras” (QTAS/515) < *Ar. mīrās* “miras”; *salam* “selam” (QTAS/575) < *Ar. selām* “selam”; *saray* “ambar” (QTAS/583) < *Far. serāy* “saray”; *sardar* “komutan” (QTAS/584) < *Far. serdār* “komutan”; *āriwāq* “ruh” (QTAS/110) < *Ar. ervāḥ* “ruhlar”; *ıktımal* “olabilirlik” (QTAS/784) < *Ar. ihtimāl* “olabilirlik”; *ıktıyyar* “ruhsat” (QTAS/784) < *Ar. ihtiyār* “yaşlı”; *ahlak* “huy” (QTAS/88) < *Ar. ahlāk* “huy”; *dāwran* “zaman, vakit” (QTAS/191) < *Ar. devrān* “dünya, zaman”.

/ā/ > /ä/ değişmesi: Arapça ve Farsçadan alınan sözlüklerdeki ā ünlüsü Kazak ağızlarında açık ä’ya dönüşür.

äjät “lüzüm” (QTAS/97) < *Ar. ḥācet* “gereklilik”; *günä* “günah” (QTAS/175) < *Ar. gunāh* > “günah”; *käjet* “ihtiyaç, gereklilik” (QTAS/301) < *Ar. ḥācet* “ihtiyaç, gereklilik”; *täji* “horozun tepesinde bulunan kırmızı et” (QTAS/655) < *Ar. tāc* “taç”; *müsäpir* “biçare, yoksul” (QTAS/512) < *Ar. musāfir* “konuk”; *jämäät* “cemaat” (QTAS/250) < *Ar. cemā’at* “cemaat”; *minärä* “minare” (QTAS/517) < *Ar. menāre* “minare”; *tälim* “eğitim-öğretim” (QTAS/656) < *Ar. ta’līm* “öğretim”; *wäli* “bilge, hatip” (QTAS/695) < *Ar. vālī* “vali”; *şıypä* “şifa” (QTAS/756) < *Ar. şifā* > “şifa”.

1.2. Ön Damaksıllaşma

‘ayın/ > /ä/ değişmesi: Kelime başı ve kelime ortasında gelen “ayın” sesi kelime içindeki ünlü sesinin bünyesinde önlüleşmiştir.

älem “halı kenarındaki süs” (QTAS/103) < *Ar. ‘alem* “bayrak, simge”; *äsker* “asker” (QTAS/111) < *Ar. ‘asker* “asker”; *ädet-ürip* “âdet-örf” (QTAS/97) < *Ar. ‘adet* ‘urf “âdet-örf”; *jämäät* “cemaat” (QTAS/250) < *Ar. cemā’at* “cemaat”.

1.3. Kalın Ünlülerin İncelmesi

/a/ > /ä/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan /h/, /l/, /r/ ünsüzlerinin tesiriyle veya ince ve kalın ünlüler aynı kelimede bulunduğu damak uyumunu sağlamak için incelleme meydana gelmektedir.

äzir “şimdi” (QTAS/98) < *Ar. hazır* “şimdi”; *käwip* “tehlike” (QTAS/307) < *Ar. ḥawf* “tehlike”; *äwiz* “su toplama deposu” (QTAS/115) < *Ar. ḥavz* “havuz”; *käreket* “iş, hareket” (QTAS/304) < *Ar. ḥareket* “hareket”; *lätiyp* “merhametli” (QTAS/466) < *Ar. laṭīf* “yumşak, hoş”; *mäzlüm* “sessiz, sakın, uysal” (QTAS/482) < *Ar. mazlūm* “zülüm görmüş”; *tälim* “eğitim-öğretim” (QTAS/656) < *Ar. ta’līm* “eğitim-öğretim”; *neķak* “haksız” (QTAS, s.591) < *Far. nā* + *Ar. ḥakķ* “haksız, gereksiz”.

/a/ > /e/ değişmesi: Damak uyumuna uymayan alıntı kelimeler uyuma girmektedir.

äwliye “mezarlık” (QTAS/115) < *Ar. evliyā* “ermiş”; *neke* “nikah” (QTAS/529) < *Ar. nikāh* “nikah”; *düken* “yiyecek, içecek ve alet saklama yeri” (QTAS/203) < *Ar. dukkān* “dükkan”; *keremat* “keramet” (QTAS/319) < *Ar. keramet* “keramet”.

/a/ > /i/ değişmesi: İnceltici /l/ ünsüzünün etkisinden düz-geniş /a/ ünlüsü düz-dar /i/ ünlüsüne değişmektedir.

äli “henüz” (QTAS/104) < *Ar. ḥālā* “henüz”.

/u/ > /ö/ değişmesi: İlk hecede bulunan ayınlı yuvarlak-dar /u/ ünlüsü yuvarlak-geniş /ö/ ünlüsüne değişmektedir.

ömir “ömür” (QTAS/546) < *Ar. ‘umr* “ömür”.

/u/ > /ü/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan art damaklı, dar-yuvarlak /u/ ünlüsü ön damaksızlaşarak, dar-ince /ü/ ünlüsüne değişmektedir.

âdet-ürrip “âdet-örf” (QTAS/97) < *Ar. adet ‘urf* “âdet-örf”; *ükim* “yargı” (QTAS/707) < *Ar. hukm* “yargı”; *günā* “günah” (QTAS/175) < *Far. gunāh* “günah”; *küpir* “belâ, kötü niyetli” (QTAS/355) < *Ar. kufr* “kötülük”; *kürsi* “sandalye” (QTAS/357) < *Ar. kursī* “kürsü”; *müddet* “süre, vakit” (QTAS/510) < *muddet* “süre”; *mükāmāl* “mal, mülk” (QTAS/510) < *Ar. mukemmel* “kusursuz”; *münajat* “Allah’a kulluk etmek, dilemek” (QTAS/511) < *Ar. munācāt* “yakarış”; *müśāldāt* “bir kimsenin sıkıntısını beraber çekmek” (QTAS/512) < *Ar. musallaṭ* “bir kimse veya şeyin üzerine bıktırarak kadar düşmek”; *müsiybat* “kaygı” (QTAS/512) < *Ar. muşibet* “ansızın gelen felaket”.

1.4. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

/e/ > /a/ değişmesi: Genellikle alıntı kelimelerde dil uyumunu sağlama sonucunda görülen değişimdir.

sahar “seher vakti” (QTAS, s.591) < *Ar. seher* > “seher vakti”; *ḳalam* “kalem, kaşık” (QTAS/375) < *Ar. ḳalem* “kalem”; *awa* “hava, gökyüzü” (QTAS/82) < *Ar. hevā* “hava, gökyüzü”; *hana* “ev, oda” (QTAS/713) < *Far. ḥāne* “ev, konut”; *payda* “ücretli iş” (QTAS/552) < *Ar. fā’ide* “yarar”; *zawıḳ* “eğlence, şenlik” (QTAS/286) < *Ar. zevḳ* “hoş duygu”; *jawap* “cevap” (QTAS/246) < *Ar. cevāb* “cevap”; *jınaza* “cenaze” (QTAS/281) < *Ar. cenāze* “cenaze”; *sapar* “kez, defa” (QTAS/582) < *sefer* “yolculuk”; *almas* “keskin ustura” (QTAS/56) < *Ar. elmās* “elmas”; *amal* “hava durumunu bozulması, suç” (QTAS/59) < *Ar. amel* “yapılan iş”; *dajal* “deccal” (QTAS/180) < *Ar. deccāl* “deccal”; *daraja* “derece” (QTAS/183) < *Ar. derece* “derece”; *jıynayat* “suçlu” (QTAS/264) < *Ar. cināyet* “suç”; *ziyyapat* “ziyafet, şölen, toy” (QTAS/290) < *Ar. ziyāfet* “yemek, şölen”; *mazar* “mezar” (QTAS/469) < *Ar. mezār* “mezar”; *martaba* “mertebe” (QTAS, 477) < *Ar. mertebe* “mertebe, derece”; *marḳam* “merhum” (QTAS, 477) < *Ar. merḳūm* “merhum”; *salam* “selam” (QTAS/575) < *Ar. selām* “selam”; *sanat* “hesap” (QTAS/580) < *Ar. sened* “belge”; *saray* “ambar” (QTAS/583) < *Far. serāy* “saray”; *sardar* “komutan” (QTAS/584) < *Far. serdār* “komutan”.

/i/ > /ı/ değişmesi: Art damak /q/, /h/ ünsüzünün kalınlaştırıcı özelliği sebebiyle bazen gerileyici ünlü benzeşmesi sonucunda oluşmaktadır.

qızmet “iş” (QTAS/449) < *Ar. ḥidmet* “görev, iş”; *zıyan* “zarar” (QTAS/290) < *Ar. ziyān* “zarar”; *iqtımal* “ihtimal” (QTAS/784) < *Ar. ihtimāl* “ihtimal”.

1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

/a/ > /o/ değişmesi: Alıntı kelime de bulunan /v/ ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı tesiriyle oluşmaktadır.

otan “ev” (QTAS/541) < *Ar. vaṭān* “yurt”.

/i/ > /u/ değişmesi: /v/, /m/ dudak ünsüzlerinin etkisiyle düz ünlüler yuvarlaklaşmaktadır.

ujdan “tertip” (QTAS/696) < *Ar. vicdān* “vicdan”; *kumar* “kumar” (QTAS/439) < *Ar. ḳimār* “kumar”.

/a/ > /ö/ değişmesi: Alıntı kelimeye bulunan /v/ ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı tesiriyle oluşmaktadır.

ösi “vasiyet, nasihat” (QTAS/550) < *Ar. vasiyet* > “vasiyet, nasihat”.

/e/ > /o/ değişmesi: /v/, /m/ dudak ünsüzlerinin etkisiyle düz ünlüler yuvarlaklaşmaktadır.

molla “imam” (QTAS/500) < *mevlā* “medrese hocası”, *obaluw* “yok olmak” (QTAS/533) < *Ar. vebāl* “günah”, *opa* “acımak” (QTAS/538) < *Ar. vefā* “dostluk bağlılığı”, *opat* “ölüm” (QTAS/539) < *Ar. vefāt* “ölüm”.

/e/ > /u/ değişmesi: /v/ dudak ünsüzünün etkisiyle düz ünlü yuvarlaklaşmaktadır.

suwap “sevap” (QTAS/610) < *Ar. şevāb* “sevap”.

1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

/u/ > /a/ değişmesi: alıntı kelimelerde bulunan yuvarlak-dar /u/ ünlüsü düz-geniş /a/ ünlüsüne değişmektedir.

sawal “soru” (QTAS/589) < *Ar. su’āl* “soru”, *ray* “durum” (QTAS/566) < *Far. ruy* “durum”.

/u/ > /ı/ değişmesi: İlerleyici benzeşme sonucunda oluşmaktadır.

qamır “ekmek” (QTAS/381) < *Ar. hamur* “hamur”.

1.7. Geniş Ünlülerin Daralması

/a/ > /ı/ değişmesi: /y/ ünsüzünün daraltıcı özelliği nedeniyle düz-geniş /a/ ünlüsü düz-dar /ı/ ünlüsüne değişmektedir.

mıyrap “batı taraf” (QTAS/496) < *Ar. mağrib* “batı taraf”.

/a/ > /i/ değişmesi: Son hecede bulunan düz-geniş /a/ ünlüsü vurgusuzluk nedeniyle düz-dar /i/ ünlüsüne değişmektedir.

āli “henüz” (QTAS/104) < *Ar. ḥālā* “henüz”; *māni* “mana, önem” (QTAS/485) < *Ar. ma’nā* “mana, önem”.

/i/ > /ı/ değişmesi: Aslında /i/ ünlüsü de /ı/ ünlüsünde dar ünlülerdendir. Ancak bu iki ünlü arasında darlık-genişlik konusunda fark bulunmaktadır. İki ünlüyü telaffuz ederken /i/ ünlüsü /ı/ ünlüsüne göre daha geniştir. Vurgusuzluk sonucunda /i/ ünlüsü /ı/ şeklinde daha da dar olmaktadır.

māşit “mescit ” (QTAS/490) < *Ar. mescid* “mescit”; *zālīm* “zalim” (QTAS/287) < *Ar. zālīm* “zalim”; *zīnā* “zina” (QTAS/293) < *Ar. zinā* “zina”; *māyīt* “mezarlık” (QTAS/483) < *Ar. meyyīt* “ölü”; *māwsīm* “mevsim” (QTAS/489) < *Ar. mevsim* “mevsim”; *pikir* “düşünce” (QTAS/564) < *Ar. fikr* “düşünce”.

1.8. Dar Ünlülerin Genişlemesi

/u/ > /a/ değişmesi: İlerleyici ünlü benzeşmesi sonucunda oluşmaktadır.

abıray “şeref” (QTAS/15) < *Far. ab-ı rūy* “şeref”.

/u/ > /ö/ değişmesi: dar-yuvarlak /u/ ünlüsü geniş-yuvarlak /ö/ ünlüsüne değişmektedir.

ömür “ömür” (QTAS/546) < Ar. ‘*umr*’ > “ömür”.

/e/ > /ä/ değişmesi: Esasen hem /e/ ünlüsü ve hem de /ä/ ünlüsü geniş ünlülerdir. Ancak iki geniş ünlü arasında darlık-genişlik bakımından farklılık bulunmaktadır. Bu iki ünlüden /ä/ ünlüsü /e/ ünlüsüne göre daha geniştir. Bu yüzden bu ses değişimi “dar ünlülerin genişlemesi” başlığı altında verilmiştir. Bu değişiklik sadece ilk hecede meydana gelmektedir.

ājir “maaş, hediye, sevap” (QTAS/98) < Ar. *ecir* “sevap, ücret”; *salām* “selam” (QTAS/575) < Ar. *selām* “selam”; *dāwlet* “devlet” (QTAS/191) < Ar. *devlet* “devlet”; *āwesek* “heves” (QTAS/114) < Ar. *heves* “heves”; *ätirāp* “etraf, çevre” (QTAS/114) < Ar. *eṭrāf* “yanlar, taraflar”; *māktāp* “okul” (QTAS/483) < Ar. *mekteb* “okul”; *jāmāāt* “cemaat” (QTAS/550) < Ar. *cemā’at* “cemaat”; *ājel* “ecel” (QTAS/97) < Ar. *ecel* “ecel”; *āzelden* “önceden, eskiden” (QTAS/98) < Ar. *ezel* “önceden, eskiden”; *daraja* “derece” (QTAS/183) < Ar. *derece* “derece”; *dāris* “ders” (QTAS/190) < Ar. *ders* “ders”; *mājnūm* “mecnün” (QTAS/481) < Ar. *mecnūn* “mecnün”; *mājūlis* “toplantı” (QTAS, s 481) < *meclis* < Ar. “toplantı”; *māyit* “mezarlık” (QTAS/483) < Ar. *meyyit* “ölü”; *mārt* “cömert” (QTAS/486) < Far. *merd* “cömert, kararlı”; *mārteme* “mertebe” (QTAS/487) < Ar. *mertebe* “aşama, derece”; *māwsim* “mevsim” (QTAS/489) < Ar. *mevsim* “mevsim”; *mükāmāl* “mal, mülk” (QTAS/510) < Ar. *mukemmel* “kusursuz”; *nāsıl* “kabile, nesil” (QTAS/528) < Ar. *nesl* “kuşak”; *nāwbet* “sıra” (QTAS/528) < Ar. *nevbet* “Peygamberlik”; *pārman* “buyruk” (QTAS/557) < Far. *fermān* “buyruk, emir”; *ājāt/ājett* “hacet” (QTAS/97) < Ar. *hācet* “hacet”; *ärüwaḡ* “ruh” (QTAS/110) < Ar. *ervāḡ* “ruhlar”; *tārtip* “karar” (QTAS/658) < Ar. *tertīb* “düzenleme”.

/i/ > /a/ değişmesi: damak uyumu sonucunda dar-düz /i/ ünlüsü düz-geniş /a/ ünlüsüne değişmektedir.

sayat “sefer” (QTAS/591) < Ar. *siyāḡat* “yolculuk”; *mıyrap* “batı taraf” (QTAS/496) < Ar. *mağrib* “batı taraf”.

/i/ > /ä/ değişmesi: düz-dar /i/ ünlüsü genişleyerek /ä/ ünlüsüne değişmektedir.

gāwirt “çakmak” (QTAS, 173) < Ar. *kibrīt* “çakmak”.

/i/ > /e/ değişmesi: düz-dar /i/ ünlüsü genişleyerek /e/ ünlüsüne değişmektedir.

eltiypat “inanç” (QTAS/212) < Ar. *iltifāt* “tatlı davranma”; *esep* “hesap” (QTAS/217) < Ar. *ḡisāb* “hesap”; *kemel* “iyilik, merhametlilik” (QTAS/314) < Ar. *kāmīl* “mükemmel”.

2. Arapça ve Farsça Alıntı Kelimelerde Görülen Ünsüz Değişimleri.

2.1. Tonlulaşma

/h, ḡ/ > /ğ/ değişmesi: Tonsuz /h, ḡ/ ünsüzleri tonlulaşarak /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

ğaziye “hazine, zenginlik, mülk” (QTAS/177) < Ar. *ḡazīne* “büyük servet”; *ḡuzır* “lezzet, zevk” (QTAS/178) < Ar. *ḡuzūr* “rahatlık”; *nesiyḡat* “akıl söz” (QTAS/529) < Ar. *naṣīḡat* > “öğüt”.

/k/ > /g/ değişmesi: Tonsuz /k/ ünsüzü tonlulaşarak /g/ ünsüzüne dönüşmektedir.

garamat/gārāmat “keramet” (QTAS/172) < Ar. *kerāmet* “keramet”; *ḡāzzāp* “imansız, yalancı” (QTAS/172) < Far. *tīz+ab* > “imansız, yalancı”.

/ḡ/ > /ğ/ değişmesi: Tonsuz /ḡ/ ünsüzü tonlulaşarak /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

daḡdır “yazgı, kader” (QTAS/179) *taḡdīr* > “yazgı, beğenme”.

/t/ > /d/ değişmesi: Tonsuz /t/ ünsüzü tonlulaşarak /d/ ünsüzüne dönüşmektedir.

dağdır “yazgı, kader” (QTAS/179) *tağdır* > “yazgı, beğenme”.

2.2. Tonsuzlaşma

/b/ > /p/ değişmesi: Tonlu /b/ ünsüzü tonsuzlaşarak /p/ ünsüzüne dönüşmektedir.

pağıt “mutluluk” (QTAS/553) < *Far. baht* “kader, talih”; *jawap* “cevap” (QTAS/246) < *Ar. cevāb* “cevap”; *suwap* “sevap” (QTAS/610) < *Ar. sevāb* “sevap”; *ayıp* “suç” (QTAS/31) < *Ar. ‘ayb* “utanç”; *māktāp* “okul” (QTAS/483) < *Ar. mekteb* “okul”; *mıyrap* “batı taraf” (QTAS/496) < *Ar. mağrib* “batı taraf”; *gāzzāp* “imansız, yalancı” (QTAS/172) < *Far. tiz+ab* “imansız, yalancı” *esep* “hesap” (QTAS/217) < *Ar. hisāb* “hesap”; *lağap* “ünvan” (QTAS/463) < *lağab* “sonradan takılan ad”; *tārtip* “karar” (QTAS/658) < *Ar. tertīb* > “düzenleme”.

/d/ > /t/ değişmesi: Kazak Türkçesinde söz sonunda /d/ sesi bulunmaz. Alıntı kelimelerdeki bu durum kurallı şekilde /t/ ünsüzüne dönüşmektedir.

māşīt “mescit” (QTAS/490) < *Ar. mescid* “mescit”; *dārt* “hastalık” (QTAS/190) < *Far. derd* “dert, hastalık”; *mağset* “amaç” (QTAS/472) < *Ar. mağşad* “amaç”; *mārt* “cömert” (QTAS/486) < *Far. merd* “cömert, kararlı”; *murt* “imama tabi olan insan” (QTAS/508) < *Ar. mürīd* “mürīd”; *sanat* “hesap” (QTAS/580) < *Ar. sened* “belge”.

/ğ/ > /k/ değişmesi: Kelime başında tonlu /ğ/ ünsüzü tonsuzlaşarak /k/ ünsüzüne dönüşmektedir.

kağrat “güç” (QTAS/370) < *Ar. ğayre* “çalışma”.

2.3. Süreksizleşme

/f/ > /p/ değişmesi: Yabancı sözcüklerde bulunan /f/ ünsüzü kurallı olarak /p/ ünsüzüne dönüşmektedir.

sapar “kez, defa” (QTAS/582) < *Ar. sefer* “yolculuk”; *ğāfil* > *ğapıldık* (QTAS/177) < *Ar. ğāfil* “her denilene inanan, saf”; *ātirāp//lātirep* “etraf, çevre” (QTAS/114) < *Ar. eṭrāf* “etraf, çevre”; *kāwip* “tehlike” (QTAS/307) < *Ar. ḥawf* “tehlike”; *kepen* “kefen” (QTAS/316) < *Ar. kefen* “kefen”; *mūsāpirşilik* “biçare, yoksul” (QTAS/512) < *Ar. musāfir* “konuk”; *eltiypat* “inanç” (QTAS/212) < *Ar. iltifāt* “tatlı davranış”; *ziyyapat* “ziyafet, şölen, toy” (QTAS/290) < *Ar. ziyāfet* “yemek, şölen”; *kūpir* “belâ, kötü niyetli” (QTAS/355) < *Ar. kufr* “kötülük”; *lātiyp* “merhametli” (QTAS/466) < *Ar. laṭīf* “yumuşak, hoş”; *pārman* “buyruk, emir” (QTAS/557) < *Far. fermān* “buyruk, emir”; *waziypa* “görev, hediye” (QTAS/694) < *Ar. vazīfe* “görev”.

/h/ > /k/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan gırtlak /h/ ünsüzü arka damak /k/ ünsüzüne dönüşmektedir.

kızmet “hizmet” (QTAS/449) < *Ar. ḥidmet* “hizmet”; *tağ* “taht” (QTAS/640) < *Far. taht* “taht”; *ağır* “hayvan damı” (QTAS/46) < *Far. āḥūr* “hayvan damı”; *ağiret* “eziyet, azap” (QTAS/46) < *Ar. āḥiret* “öbür dünya”; *pağıt* “mutluluk” (QTAS/553) < *Far. baht* “kader, talih”; *āriwāğ* “ruh” (QTAS/110) < *Ar. ervāḥ* “ruhlar”; *ıktıyyar* “ruhsat” (QTAS/784) < *Ar. ihtiyār* “eski, yaşlı”; *ıktıyyattı* “sakinma” (QTAS/784) < *Ar. ihtiyāt* “sakinma”; *ıktımal* “olabilirlik” (QTAS/784) < *Ar. ihtimāl* “olabilirlik”.

/h, ħ/ > /k/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan gırtlak /h,ħ/ ünsüzü ön damak /k/ ünsüzüne dönüşmektedir.

kāwip “tehlike” (QTAS/307) < *Ar. ḥawf* “tehlike”; *beküwda* “boşuna, boş yere” (QTAS/143) < *Far. bīhūde* “yararsız, anlamsız”; *kāreket* “hareket” (QTAS/304) < *Ar. ḥareket* “iş, hareket”; *ājät/ājett* “hacet” (QTAS/97) < *Ar. ḥācet* > “hacet”.

/‘(ayın)/ > /ğ/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan gırtlak /‘(ayın)/ ünsüzü arka damak /ğ/ ünsüzüne dönüşmektedir.

ğakıybat “sonu, sonuç” (QTAS/177) < *Ar. āķibet* “sonu, sonuç”; *mağnawıy* “manalı” (QTAS/468) < *Ar. ma ‘nevī* “manalı”; *wağaz* “vaaz” (QTAS/694) < *Ar. va ‘z* “vaaz”; *dağat* “sabır” (QTAS/179) < *Ar. ṭā ‘at* “sabır”.

2.4. Sızıcılışma

/b/ > /w/ değişmesi: İç seste /b/ ünsüzü çift dudak /w/ ünsüzüne dönüşür.

gāwirt “çakmak” (QTAS, 173) < *Ar. kibrūt* “çakmak”.

/c/ > /j/ değişmesi: Alıntı kelimelerde bulunan /c/ ünsüzü sızıcı /j/ ünsüzüne dönüşmektedir.

ājet “lüzüm” (QTAS/97) < *Ar. hācet* “gereklilik”; *jawap* “cevap” (QTAS/246) < *Ar. cevāb* “cevap”; *jınaza* “cenaze” (QTAS/281) < *Ar. cenāze* “cenaze”; *mütaj* “muhtaç” (QTAS/509) < *Ar. muhtāc* “muhtaç”; *tāji* “horozun tepesinde bulunan kırmızı et” (QTAS/655) < *Ar. tāc* “taç”; *jāmāāt* “cemaat” (QTAS/250) < *Ar. cemā ‘at* “cemaat”; *ājel* “ecel” (QTAS/97) < *Ar. ecel* “ecel”; *āji* “hacı” (QTAS/97) < *Ar. hācc* “hacı”; *dajal* “deccal” (QTAS/180) < *Ar. deccāl* “deccal”; *daraja* “derece” (QTAS/183) < *Ar. derece* “derece”; *jıynayāt* “suçlu” (QTAS/264) < *Ar. cināyet* “suç”; *mājnūm* “mecnūn” (QTAS/481) < *Ar. mecnūn* “mecnūn”; *mājūlis* “toplantı” (QTAS, s 481) < *Ar. meclis* “toplantı”; *münajat* “Allah’a kulluk etmek, dilemek” (QTAS/511) < *Ar. munācāt* “yakarış”; *ujdan* “tertip” (QTAS/696) < *Ar. vıcdān* “vicdan”.

/ç-/ > /ş-/ değişmesi: Alıntı kelimde bulunan patlayıcı /ç/ ünsüzünün sızılışarak /ş/ ünsüzüne dönüşmektedir.

şırağdan “kandil, lamba” (QTAS/776) < *Far. çerāğ* “kandil, lamba”.

2.5. Önlüleşme

/k/ > /k/ değişmesi: art damak /k/ ünsüzü ön damak /k/ ünsüzüne dönüşmektedir.

kādir “kıymet, itibar” (QTAS/300) < *Ar. kādr* “kıymet, itibar”.

/‘(ayın)/ > /y/ değişmesi:

şayırğal “şair, söz ustası, hatip” (QTAS/276) < *Ar. şā ‘ir* > “şair, söz ustası, hatip”; *iylan* “duyuru” (QTAS/295) < *Ar. i ‘lān* “duyuru”.

/ğ/ > /y/ değişmesi: Arapçanın gırtlak /ğ/ ünsüzü iç seste /y/ ünsüzüne dönüşmektedir.

mıyrap “batı taraf” (QTAS/496) < *Ar. mağrib* “batı taraf”.

2.6. Ön Ses Ünsüz Düşmesi

/‘(ayın)/ > /ø/: Kelime başında /‘(ayın)/ ile başlayan alıntı kelimelerde kendinden sonra gelen ünlü sesinin yapısında kaybolmaktadır.

āsker “asker” (QTAS/111) < *Ar. ‘asker* “asker”; *ādet-ürip* “âdet-örf” (QTAS/97) < *Ar. adet ‘urf* “âdet-örf”; *ālem* “halı kenarındaki süs” (QTAS/103) < *Ar. ‘alem* “bayrak; simge”; *ayıp* “suç” (QTAS/31) < *Ar. ‘ayb* > “utanç”; *āsel* “bal” (QTAS/111) < *Ar. ‘asal* “bal”.

/h/ > /ø/: Alıntı kelimelerde kelime başında bulunan tonsuz, sızıcı /h/ ünsüzü kurallı olarak düşer.

ājät/ājett “havet” (QTAS/97) < *Ar. hācet* > “hacet”; *āzir* “şimdi” (QTAS/98) < *Ar. hazır* “şimdi”; *awa* “hava, gökyüzü” (QTAS/82) < *Ar. hevā* “hava, gökyüzü”; *āwesek* “heves” (QTAS/114) < *Ar. heves* “heves”; *alal* “helal” (QTAS/49) < *Ar. ḥalāl* “helal”; *ükim* “yargı”

(QTAS/707) < Ar. *ḥukm* “yargı”; *alḥa* “grup, düşün” (QTAS/55) Ar. *ḥalka* “çember”; *aram* “ekinin çıkmama durumu” (QTAS/66) < Ar. *ḥarām* “yasak”; *āji* “hacı” (QTAS/97) < Ar. *ḥācc* “hacı”; *āwiz* “su toplama deposu” (QTAS/115) < Ar. *ḥavz* “havuz”; *esep* “hesap” (QTAS/217) < Ar. *ḥisāb* “hesap”; *āzir* “şimdi” (QTAS/98) < Ar. *ḥazır* “şimdi”.

2.7. İç Ses Ünsüz Düşmesi

/ʿ(ayın)/ > /ø/: Kelime içinde /ʿ(ayın)/ sesiyle kullanılan kelimeye iki ünlü arasında sıfıra dönüşmektedir.

jāmāūt “cemaat” (QTAS/250) < Ar. *cemāʿat* “cemaat”; *mālim* “belli” (QTAS/484) < Ar. *maʿlūm* “belli”; *sawal* “soru” (QTAS/589) < Ar. *suʿāl* “soru”; *tālim* “eğitim-öğretim” (QTAS/656) < Ar. *taʿlīm* “öğretim”.

/h/ > /ø/: İç seste kurallı şekilde düşmektedir.

mütaj “muhtaç” (QTAS/509) < Ar. *muḥtāc* “muhtaç”; *sayat* “sefer” (QTAS/591) < Ar. *siyāḥat* “yolculuk”.

2.8. Son Ses Ünsüz Düşmesi

/ʿ(ayın)/ > /ø/: Kelime sonunda bulunan /ʿ(ayın)/ sesi son hecedeki ünlünün bünyesinde zayıflayarak düşmektedir.

şıypā “şifa” (QTAS/756) < Ar. *şifāʾ* > “şifa”.

/h/ > /ø/: Alıntı kelimedeki /h/ ünsüzü kurallı şekilde düşmektedir.

günā “günah” (QTAS/175) < Ar. *gunāh* “günah”.

Sonuç

Bu makalede QTAS (*Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi*)’de bulunan Arapça ve Farsça kelimelerde görülen ünlü ve ünsüz seslerin değişimleri ele alınıp incelenmiştir.

Yabancı kelimelerin bir dilde uzun süre kalması için halk tarafından kabullenilmesi gerekmektedir. Halkın konuşma ses yapısına uymayan yabancı kelimeler değişikliğe uğramakta, bazı durumlarda ise anlam farklılığı göstermektedir. İncelediğimiz QTAS’deki Arapça ve Farsça kelimelerin büyük oranda halkın telaffuzuna uyarlandığı görülmektedir.

QTAS’de Arapça ve Farsça kelimelerin ünlü ve ünsüz değişimleri için şunlar söylenebilir;

1. Alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlüler kısılırken bazı seslik izleri görülmektedir.

a) Ön damaksıllaşma: *ḥācet* > *ājet*, *şifāʾ* > *şıypā*.

b) Ünlü türemesi: *ervāḥ* > *ärüwaḥ*, *tāc* > *tāji*.

c) Ünsüz türemesi: *dīvāne* > *dıywana*, *cināyet* > *jıynayat*, *iʿlān* > *iylan*, *vālī* > *wāliy*.

ç) Ünsüz düşmesi: *siyāḥat* > *sayat*, *gunāh* > *günā*.

d) Ünsüz ikizleşmesi: *iḥtiyāt* > *ıktıyyat*, *iḥtiyār* > *ıktıyyar*.

2. Alıntı kelimelerde bulunan uzun ünlülerin seslik iz bırakmadan kısaldığı görülmektedir: *sāhi* > *sahi*, *āḥiret* > *aḥiret*, *zamān* > *zaman*.

3. Alıntı kelimelerdeki ünlü uyumuna aykırı kelimelerin, QTAS’de ünlü uyumuna uydukları görülmektedir: *evliyā* > *äwliye*, *nikāh* > *neke*, *ḳalem* > *ḳalam*, *cenāze* > *jınaza*, *hamur* > *qamır*.

4. QTAS'de alıntı kelimelerin ses değişimi yanında anlam değişikliğine uğradıkları görülmektedir: *çerāğ* > *şırak* “eş”; *vicdān* > *ujdan* “tertîp”, *vaṭan* > *otan* “ev”, *meyyit* > *māyit* “mezarlık”.

5. Alıntı kelimelerdeki ötümsüz ünsüzler, ünlülerin yanında ötümlüleşmektedir: *naşīḥat* > *nesiyğat*, *kazzab* > *gāzzāp*, *taḳdīr* > *dağdır*.

6. Alıntı kelimelerde /b/, /d/ ünsüzleriyle sonlanan kelimeler kurallı şekilde /p/, /t/ ünsüzlerine değişmektedir: *mescid* > *māşit*, *merd* > *mārt*, *baḥt* > *paḳıt*, *mekteb* > *māktāp*.

KAYNAKÇA

- Adilbayeva, Ş., (2002), Kazak Kültüründe İslam, *Bilig*, sayı 21. Ankara.
- Akar, A., (2009), Kazak Türkçesinde Köktürkçe Sözlüksel Unsurlar, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı-20, TDK: Ankara.
- Akar, A., (2010), Türkçe-Arapça Arasındaki Sözcük İlişkileri. *Karadeniz. Sayı 2. No:8*.
- Bolğanbayoğlu, A., (1997), *Qazirgi Qazaq Tiliniñ Leksikologiyası men Frazelologiyası*, Almatı.
- Buran, A., Alkaya, Ercan., (2014), “Çağdaş Türk Yazı Dilleri”, Akçağ Yayınları: Ankara
- Büyük Türkçe Sözlük (2005), 10. Baskı. TDK: Ankara
- Doğan, O., (2015), *Kazak Türkçesi Fonetigi*, İleri Yayınları: İstanbul.
- Kanar, M., (2008), *Büyük Türkçe-Farsça Sözlük*, İstanbul: Birim Yayıncılık.
- Koç, K., (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları; Ankara.
- Oba, E., (2014), Kazak Türkçesindeki Arapça ve Farsça Kelimelerin Fonetik Değişimleri, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/6 Spring*.
- Sarı, M., (2013), *Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek.
- Sarıbayev, Ş., (2005), *Kazak Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi*. Almatı: Arıs.
- Taşgıl, A., (2013), İslam Ansiklopedisi. cilt. 41.